

heid de verspreiding van wat de groote menigte voor wanbegrippen aanziet kan tegengaan.

Maar berust dan de godsdienstvrijheid niet op 's menschen diepste behoefte? De vrijheid toch is het hoogste goed; vrijheid vooral ten aanzien van datgene, wat met het diepste in den mensch in verband staat. „Das innerste Selbst des Menschen”, zegt Stahl 1), „ist ein bestimmtes sittliches Wesen, und ist Bewusstheit desselben und entschiedene Ausschlieszung des Entgegengesetzten, und ist Individualität, damit unendliche schöpferische Wahl als Offenbarung der Individualität. Innere, moralische Freiheit besteht deszhalb nicht, wo der Mensch nicht nach seinem sittlichen Wesen und mit Bewusstheit desselben, und wo er nicht nach seiner Individualität zu handeln vermag.” Dit is alles volkomen waar. Maar in dien zin is dan ook, gelijk Stahl terecht er bij voegt, de mensch zoolang hij door zonde en hartstocht zich beheerschen laat niet vrij, maar onvrij; en nu heeft de overheid ongelukkig juist met zulke onvrije menschen te doen! Vrijheid in formeelen zin, in den zin van door niemand in zijn doen verhinderd te worden, is in eene geordende maatschappij onbestaanbaar, en een godsdienst, die b.v. het botvieren aan dierlijke hartstochten in haar eeredienst opnam, zou, hoe groot ook de eerbied voor vrijheid zijn moge, met een gerust geweten worden onderdrukt. Evenmin als iemand recht heeft kwaad te doen, heeft hij recht het kwade te leeren, te verbreiden, de dwaling voor te staan en te bevorderen, 2) en het is alleen op dien grond, dat men op geneeskundig gebied de kwakzalverij, of wat de geleerden daarvoor houden, kan verbieden.

1) Rechts- und Staatslehre Iler Band, 1e Abth. 3e Aufl. S. 321.

Het eigenlijk innerlijk des menschen is een bepaald zedelijk wezen, en is bewustzijn daarvan en besliste uitsluiting van het tegenovergestelde, en is individualiteit, alzoo oneindige scheppende keuze als openbaring der individualiteit. Alzoo bestaat er geene innerlijke, zedelijke vrijheid, waar de mensch niet naar eisch van zijn zedelijk wezen en met bewustheid daarvan, en waar hij niet naar zijn individualiteit vermag te handelen.

2) Dr. Hergenröther, in zijn Katholische Kirche und Christlicher Staat, Freiburg 1872 S. 644, zegt: „Sowenig der Mensch ein Recht hat, das Böse zu thun, so wenig hat er ein Recht das Böse zu denken, zu lehren, zu verbreiten, den Irrthum zu vertreten und zu befördern”, en verder: „der Mensch hat auf religiösem und ethischem Gebiete kein Recht, Gott zu widersprechen, seine Offenbarung anzunehmen „oder zurück zu weisen”. Dit is volkomen waar, en is ook nooit door geloovige Christenen, die zich aan de pauselijke heerschappij onttrokken, ontkend.